

Havaintoja substantiivien muodostuksesta Henrik Florinuksen sanaston ensiesiintymissä 1678–1693

1. Johdanto

Vanhan kirjasuomen kaudella (n. 1540–1810), jolloin kirjallisuutta ilmestyi vain harvakseltaan, saattoi yksittäisen kirjailijan ja jopa yksittäisen teoksen vaikutus kirjakieleen muodostua huomattavaksi. Yksi vanhan kirjasuomen kauden merkittävimmistä kirjakielen kehittäjistä ja käyttäjistä oli Paimion kirkkoherra Henrik Florinus (n. 1633–1705). Florinus julkaisi mm. kolmannen suomen kieltä sisältävän sanakirjan, *Nomenclatura Rerum brevissiman* (1678, lisätty 2. painos 1683), ja osallistui aikansa suurimpiin käännöshankkeisiin toimiessaan toisen suomenkielisen kokoraamatun eli vuoden 1685 *Biblian* kielen tarkastajana ja kääntäessään suomen kielelle Ruotsin valtakunnan kirkkolain eli *Kircko-Laki Ja Ordningi* -teoksen (1688) ja luterilaisen kirkon uskontunnustuskirjat eli *Confessio Fidein* (1693). Florinus on tunnettu myös ensimmäisestä suomalaisesta painetusta kansanperinnekokoelmasta *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* (1702).

Henrik Florinuksen merkityksestä varhaisen kirjasuomen kehitykselle todistaa ennen kaikkea hänen kirjakieleen tuomansa uuden sanaston määrä. Vanhassa kirjasuomessa tavattavan ja nykysuomeen asti säilyneen sanaston ensiesiintymätiedot on pyritty kirjaamaan teokseen *Vanhat sanat, vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä* (Jussila 1998). Teoksen tiedoista ilmenee, missä kukin sana on ensi kerran esiintynyt ja, jos mahdollista, myös kirjailija ja teoksen ilmestymisajankohta. Raimo Jussila on näiden ensiesiintymätietojen perusteella suorittanut laskelmia siitä, ketkä kirjoittajat ja mitkä yksittäiset teokset ovat merkittävimmin vaikuttaneet kirjasuomen kehitykseen. Jussilan tarkastelussa Florinuksen tuotanto sijoittuu ns. asetusten kaudelle, joka käsittää vuodet 1650–1709. Tällä 60 vuoden mittaisella ajanjaksolla uutta sanastoa esiintyy nimityksensä mukaisesti erityisesti kuninkaan antamissa

asetuksissa sekä Florinuksen suomentamassa *Kircko-Laiissa Ja Ordningissa*. Maallisista teksteistä eniten kirjasuomessa ennen esiintymätöntä sanastoa sisältyy Florinuksen sanakirjaan *Nomenclatura Rerum brevissima* ja sananlaskukokoelmaan *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut*. Jussilan ensiesiintymien määrään perustuvien laskelmien mukaan Florinus on vaikutuskautensa huomattavin uuden sanaston tuottaja. Vastaavassa koko vanhan kirjasuomen (1540–1810) kattavassa tilastossa Florinus ylittää siinäkin peräti kuudennelle sijalle. (Ks. tark. Jussila 2000, 280–286.)

Koska Florinus toi kirjallisessa tuotannossaan huomattavan määrän uusia sanoja kirjasuomeen, on kiinnostavaa tarkastella, minkälaisin omaperäisin sananmuodostuskeinoin hän tätä sanastoa on mahdollisesti tuottanut. Tässä artikkelissa esittämäni huomiot perustuvat pro gradu -tutkielmaani Henrik Florinuksen sanaston ensiesiintymien nomininmuodostuskeinoista (Nummila 2005). Kaikkien nominien sijaan keskityn tässä artikkelissa substantiivien muodostukseen. Tarkasteltava sana-aineisto perustuu Jussilan *Vanhat sanat*-teoksessa (1998) Florinuksen kirjakieleen tuomaksi merkittyyn sanastoon. Tutkimusaineistoon on lisäksi laskettu mukaan vuoden 1685 *Biblian* ensiesiintymät. Jotta päästään mahdollisimman lähelle Florinuksen henkilökohtaista kieltä, on aineiston ulkopuolelle folklorena jätetty sananlaskukokoelman sanasto ja *Nomenclaturan* toista painosta myöhemmät Tukholmassa otetut painokset. Florinuksen hyödyntämiä omaperäisiä sananmuodostuskeinoja tarkasteltaessa kiinnostavia eivät myöskään ole lainasanat. Florinuksen ns. vierassanoja on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Anu Degerman-Karjalainen (2001). Tutkimusaineisto käsittää 98 Florinuksen kirjasuomessa ensi kerran mainitsemää substantiivijohdosta ja 194 yhdyssubstantiivia. Käytän kustakin sanasta alkuperäisen esiintymiskontekstin mukaista kirjoitusasua.

Rajaus nomineihin Florinuksen sananmuodostuskeinoja tarkasteltaessa on luonteva, sillä hänen nimiinsä merkityissä ensiesiintymissä ei juuri ole muiden sanaluokkien sanoja (4 verbiä ja 7 adverbia). Koko aineistossa ei esimerkiksi ole ainoatakaan yhdysverbiä, vaikka Florinuksen kielessä niitä esiintyy suhteellisen paljon. Mahdollisia syitä verbien puuttumiseen voidaan helposti esittää. Nykysuomeen tultaessa on sellaiset vieraan mallin mukaiset muodosteet, jollaisina ns. prefiksiverbejä on pidettävä, karsittu kielestä. Tästä todistaa Florinuksen kielen suhteen myös Tanja Vaittisen tutkimus, jonka mukaan Florinuksen teksteissä esiintyvistä noin 120 erilaisesta yhdysverbistä yli 20 on hänen itse sepittämiään (Vaittinen 2001, 85; 2003, 61). Verbejä on toisaalta kielessä huomattavasti nomineja vähemmän, ja suurin osa verbeistä esiintyykin jo Florinuksen teoksia varhemmassa kirjakielessä. Osasy verbien puuttumiseen saattaa olla myös se, ettei aineiston suurimmassa sanas-
tolähteessä *Nomenclaturassa* niitä juuri ole.

Vanhaa kirjasuomea on luontevaa verrata nykysuomeen, mutta hedelmällisen vertailukohteen Florinuksen ensiesiintymistä koostuvalle tutkimusaineistolle tarjoavat myös muu vanha kirjasuomi ja suomen murteet. Merkittävä asema Florinuksen kieltä, ja yleensä vanhaa kirjasuomea, tutkittaessa on myös niillä vieraililla kielillä, jotka ovat toimineet esikuvina kirjoitetulle suomen kielelle. Erityisesti ruotsin kielen vaikutus vanhaan kirjasuomeen on vahva. Florinuksen kielen ensiesiintymiä sananmuodostuksen kannalta tarkastellessa on ruotsin kielen vaikutus väistämättä otettava huomioon. *Kircko-Laki Ja Ordningi* on Florinuksen suoraan ruotsinkielisestä alkuperäisteoksesta *Kyrkio-Lag Och Ordning* (1686) kääntämää. Käännös seuraa sanatarvasti ruotsalaista esikuvaansa. *Raamatun ja Confessio Fidein* käännöksissä Florinuksella oli käytössään myös muunkielisiä käännöksiä sekä alkukieliset tekstit. Tutkimusaineiston sanasto on kuitenkin siinä mielessä sekakoosteista, ettei *Nomenclaturasta* peräisin olevia lekseemejä voi pitää käännöskielenä. Yhden *Nomenclaturassa* esiintyvän kielen (latina, ruotsi, suomi) valitseminen ns. lähtökieleksi, jonka käännösvastineita toisten kielten sanat olisivat, ei ole yksiselitteistä jo siitä syystä, ettei Florinuksen toimintaperiaatteista ja työtavoista ole tarkempaa tietoa. Joka tapauksessa sanakirjassa rinnakkain esitetyt erikieliset lekseemit tarjoavat kiinnostavan asetelman keskinäiselle vertailulle.

Sanojen iän ja alkuperän tutkimus, joka liittyy kiinteästi leksikaaliseen morfologiaan eli sananmuodostusoppiin, perustuu kolmeen arviointikriteeriin: sanan äänne- ja muotorakenteeseen, merkitykseen ja levikkiin. Kompleksisten sanojen ikääminen ei kuitenkaan ole ongelmattonta varsinkaan silloin, kun kaikki rakenneosat ovat läpinäkyviä ja vanhoja. Koska monet sanavartalot ja johdinainekset ovat säilyneet kielenkäytössä produktiivisina vuosisatoja ja jopa -tuhansia, tällaiset kielen rakenneosat on voitu yhdistää keskenään periaatteessa milloin tahansa. Näin ollen kompleksisen sanan ikää ei voi selvittää tutkimalla sen osien ikää, vaikka jonkinlainen takaraja onkin usein arvioitavissa. (Häkkinen 1985, 145, 154–155; 1990, 24–25, 124–125; 2004b, 7–8.)

Ensiarvoisen tärkeää Florinuksen henkilökohtaista sananmuodostusta tarkastellessa on selvittää, mitä sananmuodostuselementtejä voidaan ylipäätään pitää produktiivisina 1600-luvun sananmuodostuksessa, toisin sanoen, voidaanko jonkin tietyn kompleksisen sanan olettaa olevan muodostettu vasta kirjasuomen tarpeisiin. Merkityksellistä on ensinnäkin selvittää tietyn rakenneosan käyttöön ja yleisyyteen liittyviä seikkoja nykysuomessa ja tutustua aiempaan tutkimustietoon, joka koskee mm. rakennusaineksen produktiivisuutta kirjasuomen eri vaiheissa. Varsin tärkeäksi kriteeriksi Florinuksen kompleksista sanastoa ajoitettaessa muodostuu sanan merkitys, joka vihjaa sanan iästä kertoessaan siitä kulttuurisesta kontekstista, jossa se on muodostettu. Esimerkiksi *Nomenclaturasta* peräisin olevat eläinten, luonnonvarais-

ten lääke- ja maustekasvien, työvälineiden ja käyttöesineiden nimitykset kuuluvat jo merkityksensä perusteella vanhaan agraariyhteiskuntaan, kun taas *Kircko-Lain Ja Ordningin* Ruotsin vallan ajan hallinnolliseen ja kirkolliseen elämään liittyvät nimitykset ja monet muut kulttuurisanat ovat selvästi historiallisesti myöhemmän yhteiskunnan tuotteita. Myös yksittäisen sanan ja sen variaatioiden levikki suomen murteissa ja lähisukukielissä auttaa omalta osaltaan kirjasuomen kompleksisten sanojen ajoittamisessa, sillä laajalti eri murteissa eri variantteja omaavaa sanaa ei ole syytä pitää nuorena, vasta 1600-luvun lopun, uudismuodosteena.

Sekä merkitys että levikki auttavat kompleksisen sanan ajoittamisessa joko kansankieliseksi sanaksi tai mahdollisesti vasta kirjasuomen aikana muodostetuksi lähinnä silloin, kun kysymyksessä on konkreettistarkoitteinen johdos tai yhdyssana. Abstrakteja käsitteitä kuvaavia sanoja, kuten leksikaalistumattomia teon- ja ominaisuudennimiä, voidaan toki tarkastella tietyn johdinaineuksen yleisyyden ja käytön näkökulmasta, mutta yksittäisen leksemin muodostusajankohdasta ei juuri voida tehdä päätelmiä. Kun kyseessä on tällainen kontekstin määräämä syntaktinen sananmuodostus, muodostetaan sanat periaatteessa joka kerta erikseen. Täyteen varmuuteen siitä, mitkä ensiesiintymäaineiston sanat ovat Florinuksen uudismuodosteita ja mitkä ovat kuuluneet 1600-luvun kansankieleen, ei ole mahdollista päästä. Mielekästä on kuitenkin tarkastella sitä, minkälaisia elementtejä 1600-luvulla kirjasuomessa ensi kerran mainitut kompleksiset sanat sisältävät ja mitä niistä voidaan mahdollisesti pitää ajan produktiivisen sananmuodostuksen tuloksena.

2. Aiempia kirjallisuudessa esitettyjä huomioita Florinuksesta kielen käyttäjänä

Kirjallisuudessa on tapana mainita Florinuksesta hänen erinomainen suomen kielen taitonsa. Paavo Pajula on verrannut Florinuksen kirkkolain suomenosta muihin 1600-luvulla annettujen lakien ja asetusten suomennoksiin, ja hänen mukaansa Florinuksen käännöstyön tasokkuus on aivan omaa luokkaansa. Florinus seuraa ruotsinkielistä alkutekstiä erittäin uskollisesti. Pajulan mielestä haasteellista Florinuksen työstä tekee se, että tämä pystyy samalla tuottamaan täysin ymmärrettävää suomenkielistä tekstiä, mikä ei ollut vielä 1600-luvun lopullakaan itsestään selvää. (Pajula 1960, 74.) Vastaavallaisia huomioita Florinuksen käännöstyöstä ovat tehneet Martti Parvio *Kircko-Lain Ja Ordningin* ja *Confessio Fidein* käännöksiä alkuperäisteoksiin vertaillaessaan (Parvio 1986, 111; 1993, 203–219) ja Silva Kiuru Florinuksen raamatunkäännöksen kieltä koskevassa tutkimuksessaan (Kiuru 1993, 66). Suomen, ruotsin ja latinan taidon lisäksi Florinus oli tunnettu perehtyneisyydestään Raamatun alkukieliin hepreaan ja kreikkaan (Rapola 1967, 96).

Kirjasuomen alusta asti pyrittiin tietoisesti ns. leksikaaliseen purismiin, jonka tavoitteena oli mahdollisimman puhtaan, omiin lähtökohtiin perustuvan kielen tuottaminen (Hakulinen 1979, 428–429). Leksikaalinen purismi karttoi vierasperäisyyksiä, mutta toisaalta ihanteena oli myös ns. uskollisuuden periaate, jolloin teksti tuli kääntää kielestä toiseen mahdollisimman tunnollisesti alkuperäisteoksen sisältöä ja muotoa noudattaen (Itkonen-Kaila 1992, 159). 1600-luvulla julkaistujen teosten kirjoittajat mainitsevatkin mielellään töidensä alkupuheissa pyrkimyksensä puhdaskielisyyteen ja vierasperäisyyksien karttamiseen. Suoraan puhdaskielisyyden puolesta ja vierasanoja vastaan ilmoittavat toimivansa esimerkiksi piispa Eerik Sorolainen *Postillansa* esipuheessa (1621–1625) ja Ericus Schroderus sanakirjassaan *Lexicon Latino-Scondicum* (1637). Myös vuoden 1642 Raamatussa, jonka kielestä tuli kirjallinen esikuva pitkäksi ajaksi eteenpäin, on korkeammalta taholta saatujen ohjeiden mukaisesti suhteellisen vähän turvauttu uudissanojen sepitykseen. Suurin osa siinä esiintyvistä kirjakielessä uudesta sanastosta on lainattu kansankielestä, joka siis edusti ns. puhdasta kieltä. (Hakulinen 1979, 432–433.) Ajan ilmapiiri ja ihanteet ovat ohjanneet vahvasti myös Florinuksen kirjallista työtä. Vuoden 1685 *Biblian* alkusivuilla piispa Gezelius ilmoittaakin Raamatun alkutekstien mahdollisimman tarkan seuraamisen olleen Florinuksen ensisijaisena tavoitteena käännöstyössä:

– – että hän (Florinus) kaikella vireydellä sitä ahkeroinut, että Suomenkielinen teksti tulis sanasanasta yhtäpitäväiseksi Alcuramattuun ja kielten canssa, sillä selkiämmällä Suomenkielellä käätyksi ja ojetuxi, nijn paljo cuin mahdollinen on ollut, nijn monen kielen parren seas täsä suuresa Suomen Ruhtinacunnasa. – – sillä waicka se muiden Kirjain käändämises nijn olis, että jos Kirjoittajan ymmärrys on selkiä, nijn ei sanoista nijn paljo totella, nijn ei se cuitengan taida Jumalan Sanan Tulkitzemisesa edeskäydä, että joku luopuis Sanoista, joisa wäki ja Woima on, ja oman ymmärryxens jälken ne toisilla, omilla sanoillans käännäis eli tulkitzis – –. (Biblia 1685, 2–5.)

Florinus itse viittaa puhtaaseen suomen kieleen usein lainatussa kansanperinnekokoelmansa *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* (1702) esipuheessa:

Löytän myös näisä monda wanha puhdasta Suomen sana, jotca muun kielen hembestä secoituxest näillä maan paicoilla owat unhotuxeen joutunet (Florinus 1702/1987).

Ensimmäistä kokoraamatunpainosta eli vuoden 1642 *Bibliaa* varten asetun Petraeuksen käännöskomitean oli siis määrä kiinnittää puhdaskielisyyteen erityistä huomiota. Tärkeänä pidettiin varsinkin uusista ruotsalaislainoista eroon pääsemistä. Florinus jatkoi tätä samaa työtä toisen raamatunpainoksen kieltä työstäessään. Martti Rapolan mukaan Florinus jopa liioitteli puhtaan suomen tavoittelussaan suomentaessaan seuraavanlaisia lainoja:

apoteekkari > *voiteen keittäjä*, *strutsi* > *nälkäkurki*, *sänkykamari* > *makaushuone*, *timantti* > *kallis kivi* (ks. lisää esimerkkejä Rapola 1967, 102). Nyky-suomen näkökulmasta nämä Florinuksen käyttämät suomalaisvastineet eivät vakiintuneet kieleen, vaan lainasanat ovat useimmissa tapauksissa ajan saatossa voittaneet. Rapolan luettelemat Florinuksen suomalaisvastineet eivät suurimmaksi osaksi ole Florinuksen omia suomennoksia tai uudismuodosteita, vaan sanat ovat esiintyneet kirjoitetussa kielessä jo Agricolalla tai muussa vanhemmassa kirjallisuudessa (ikäystiedot Jussila 1998).

Sen lisäksi, että Florinuksesta on tapana mainita hänen erityisen hyvän suomen kielen taitonsa, sanotaan hänen olleen myös kyvykäs itse muodostamaan ja myös sepittämään aivan uusia sanoja. Huomio jää yleensä tähän kommenttiin, eikä erityisiä esimerkkejä anneta. Esimerkiksi Rapola toteaa: ”Hän [Florinus] kuten jo aikoinaan Schroderus on myöskin itse sepittänyt suomenkielisiä vastineita vieraskielisille sanoille, kun sellaisia ei ennestään ole ollut – –” (1929, 55), ja Antero Niemikorpi puolestaan näin: ”Nomenclaturassa on mukana runsaasti Florinuksen omia sepiteitä ja sanoja – –” (1996, 11).

Pajula taas on sitä mieltä, että vaikka Florinuksella olisi mitä ilmeisimmin ollut kykyjä uudissanojen sepittämiseen, ei tämä kuitenkaan halunnut siihen *Kircko-Lakia Ja Ordningia* suomentaessaan ryhtyä (Pajula 1960, 75). Kaisa Häkkinen arvioi, ettei Florinus harrastanut uudissanojen sepittämistä myöskään *Nomenclaturaa* koostaessaan: ”Udissanvoja hän [Florinus] ei ilmeisesti sepittänyt: jos kielestä puuttui sopiva sana, hän selitti latinan sanan kiertoilmauksia käyttäen” (Häkkinen 2004a, 75) (vrt. Niemikorven edellä esitetty kommentti). Kirjallisuudessa on siis esitetty jokseenkin ristiriitaisia käsityksiä Florinuksen mahdollisesta uudissanojen muodostamisesta. Joka tapauksessa sen ongelman edessä, ettei sopivaa ilmausta ole ollut valmiina käytettävissä, on Florinuksen täytyntä mittavan kirjallisen uransa aikana olla lukuisia kertoja.

3. Johdokset

3.1. Denominaaliset substantiivijohdokset

Florinuksen ensiesiintymäaineiston 98 substantiivijohdosta on muodostettu 22:lla eri johdinaineksella. Näistä sekä denominaalisia että verbaalisia johdintoja on 11. Denominaalisista johdostyypeistä suurinta osaa edustaa vain yksi esiintymä. Selvästi produktiivisena Florinuksen sanamuodostuksessa voidaan pitää nykysuomessakin yksinomaista denominaalista ominaisuuden nimien johdintoa *-(U)Us*. Johdostyyppi on nykysuomessa erittäin produktiivinen: se on käytetyin keino muodostaa adjektiiveista substantiiveja (Karls-

son, F. 1983, 254). Vanhan kirjasuomen käytännön mukaan kaikki jälkitavujen pitkät vokaalit merkittiin pääsääntöisesti yhdellä kirjainmerkillä. Florinuksen kielessä ominaisuudennimien johdinaines on yhtä poikkeusta (*hulluus*) lukuun ottamatta lyhytvokaalinen *-Us*. Nykysuomen käytännön mukaan *-(U)Us*-johdin on lyhytvokaalinen aina vokaalin jäljessä ja pitkä konsonantin jäljessä, mutta Florinuksen aikaisessa puhutussa kielessä mahdollisesti myös konsonantin jäljessä johdin on äännetty lyhyenä (**vanhus*, **kylmys*, **pienus*) (ks. tark. Rapola 1966, 154–166).

-(U)Us-ominaisuudennimiä on Florinuksen ensiesiintymissä 27, mikä on lukumäärältään aineiston suurin yksittäinen johdostyyppi. Florinus on muodostanut johtimella substantiiveja monentyyppisistä adjektiiveista: *anneliatus*, *haluttomus* 'armottomuus, epäinhimillisuus', *haurellisuus*, *hulluus*, *häpiällisyys*, *käreys* jne. Kaikkia Florinuksen ensiesiintymien *-(U)Us*-johdoksia ei ole syytä pitää joka kerta erikseen muodostettuina, vaan mukana on myös määrämerkitykseen vakiintuneita sanoja: *ajattomus*, *catowaisus* 'kuolevaisuus', *christillisys* ja *cuolewaisus*. Useiden Florinuksella ensi kerran kirjasuomessa esiintyvien *-(U)Us*-johdosten merkitys eroaa siitä, mikä sanalla tajutaan nykysuomessa olevan, esim. *muodottomus* 'kohtuuttomuus' ja *wede päräisyys* 'pitkällisyys, hitaus, ikävyys'. Ensiesiintymä *hartaus* esiintyy Florinuksella kahdessa eri merkityksessä: 'harras mielenkiinto, halu' ja 'ylevä tunne, harras mieliala' (VKS: *hartaus*).

Produktiivisena johdinaineena Florinuksen kielessä on mahdollista pitää myös deminutiivista *-inen*-johdinta. Florinuksen ensiesiintymiä ovat (*cainalon*) *aluinen*, *siemen jywäinen*, *linduinen* ja *sauwainen*. *Nomenclaturassa* *-inen*-johdokset esiintyvät usein lajin pienikokoisen edustajan nimityksinä. Näitä deminutiivisia *-inen*-substantiiveja ei kuitenkaan voi pitää enää nykyään neutraaliin asiaproosaan sopivina ilmauksina, vaikka johdinaines muutettaisiinkin nykykäytännön mukaisesti *i*-tötömään asuun (*calainen* – *kalanen*). Nykyään valittaisiin sellaisten ilmausten kuin *calainen*, *linduinen*, *sauwainen* jne. asemesta mieluummin sanaliitto: *pieni kala*, *pieni lintu*, *pieni sauva*. Vastaava käytäntö esiintyy myös Florinuksella: *wähä lammas*, *wähä hewoinen*, *wähä pensasto*.

Kolmas mahdollisesti produktiivisena pidettävä denominaalinen johdinaines on kollektiivi- eli ryhmäsanojen johdin *-(i)stO*. Johtimella on vanhassa kirjasuomessa muodostettu etenkin kasvillisuutta ilmaisevia kollektiivisubstantiiveja (Häkkinen 1994, 426). Florinuksen ensi kerran kirjasuomessa mainitsemia johdoksia ovat (*wähä pensasto* ja *tammisto*). Johdostyyppin alkuperäisinä edustajina voidaan pitää tapauksia, joissa johdoksen kantasanana on *s*-loppuinen nomini (Hakulinen 1979, 181), kuten sanassa *pensas-to*. Se on siis oikeammin *-tO*-johdos. Tämän tyyppin mallin mukaan muodostettiin edelleen uusia sanoja, mutta johdinainekseksi alettiinkin tajuta pidempi *-stO* (mt. 181). Tällaista ns. nuorempaa tyyppiä edustaa Florinuksen toinen ensi-

esiintymä *tammi-sto*. Näiden lisäksi *Nomenclaturassa* esiintyvät myös Hemminki Maskulaisen (1616) ensi kerran kirjakielessä mainitsema *kuusisto* ja *Bibliassa* 1642 ensi kerran esiintyvä *metsistö*. Myös *haavisto* on peräisin Hemmingiltä (1616). Vastaavat nimitykset *koivisto* (Mennander 1699) ja *männistö* (Florinus 1702) mainitaan kirjasuomessa pian *Nomenclaturan* ilmestymisen jälkeen, mutta seuraavat puustot saadaan kirjakieleen vasta 1745, Daniel Jusleniuksen *Suomalaisen Sana-Lugun Coetuksessa*. (Ikäystiedot Jussila 1998.)

Florinuksella ei esiinny ainoatakaan nykysuomessa suosittua *-kkO*-kollektiivijohdosta, mikä on hyvä osoitus Florinuksen ja koko varhaisimman kirjasuomen länsi- ja lounaissuomalaisuudesta. Johtimet *-(i)stO* ja *-kkO* vastaavat merkitykseltään toisiaan, mutta ovat alun perin kuuluneet selvästi eri murrealueiden sananmuodostukseen. Jussilan *Vanhat sanat* -sanaluettelon mukaan ensimmäinen *-kkO*-johtimella muodostettu puuston nimitys saadaan kirjakieleen vuonna 1700; se on J. G. Calamniuksella esiintyvä *männikkö* (vrt. em. Florinuksen sananlaskukokoelmassa esiintynyt *männistö* 1702). Muut vastaavat *-kkO*-johdokset esiintyvät kirjallisuudessa vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen (Jussila 1998: *haavikko* 1766; *koivikko* 1758; *kuusikko* 1758; *pensaikko* 1787 jne.).

Kaikkia muita Florinuksen ensiesiintymien denominaalisia substantiiveja eli *-kkA-*, *-re-*, *-U-*, *-lAinen-*, *-(U)ri-*, *-iO-* ja *-lO* -johdoksia on syytä pitää vanhoina kansankielisinä sanoina, jotka Florinus on ainoastaan saattanut kirjoitettuun kieleen: *hewon hijricka* 'hevonhierakka, suolaheinä', *huhmari*, *mustalainen*, *siucku* 'sisko', *suppilo*, *tuhnio* 'tulukset'. Näille sanoille on tyyppillistä, että niistä esiintyy murteissa vastaavia asuja sekä erilaisia variantteja. Myös sanojen merkitykset viittaavat kansankieleen: esimerkiksi Lönnrot luettelee sanakirjassaan lekseemille *hewonhiera* variantit *-hierake*, *-hierakka*, *-hierikka*, *-hierikkä*, *-hieroke*, *-hiira*, *-hiirikka*, *-hiirikkä*, *-hiirukka* ja *hepohiera* (Lönnrot 1866–1880/1958: *hewonhiera*); levinneisyyskartta suomen murteissa käytetyistä romanien nimityksistä paljastaa, että Florinuksen kirjakieleen tuoma *mustalainen* on selvästi eteläinen ja läntinen nimitys, kun taas esimerkiksi *mustilainen*, *mustolainen* ja *mustulainen* esiintyvät muualla Suomessa puhuttavissa murteissa (Jussila 1986, 90–96); *siucku* ja sen kanssa läheinen *sirkku* taas ovat kansankielessä perhepiiriin käyttämiä sisarennimityksiä, joista jo ennen Florinusta esiintyy Abraham Kollaniuksella (1648) variantit *siuckoiset* ja *siuckamoiset*. (Nirvi 1952, 88–89; Jussila 1998: *siucku*.)

Monen denominaalisen substantiivijohdoksen korkeasta iästä kertoo myös se, etteivät niiden kantasanat ole enää helposti tai lainkaan tunnistettavissa (*hijricka*, *huhmari*, *suppilo*) tai että johdoksista esiintyy vastaavia variantteja useissa sukukielissä. Esimerkiksi Florinuksen kirjakielessä ensi kerran mainitsemalla historiallisesti kompleksisella sanalla *huhmari* on suo-

men murrevarianttien lisäksi vastineita laajalti lähisukukielissä, mutta myös volgalaiskielissä asti (Häkkinen 2004b: *huhmar*). Sana esiintyy myös kirjasuomessa ennen Florinusta ja *Nomenclaturaa* ainakin Schroderuksen sanakirjassa *Lexicon Latino-Scondicum* (1637) asussa *huhmar* ja *Variarum Rerum Vocabulassa* (1644) asussa *huhmaro*.

3.2. Deverbaaliset substantiivijohdokset

Florinuksella esiintyvät deverbaaliset substantiivit voidaan jakaa kahteen ryhmään: teonnimiin ja muihin. Nämä muut deverbaaliset substantiivit käsittävät yhden omaperäisen *-ri*-johdoksen (*couckari*), yhden *-iAinen*-johdoksen (*kijliäinen*), yhden *-in*-johdoksen (*härkäin*) sekä *-jA*-tekijännimet. Näistä kolmea ensin mainittua johdosta on syytä pitää kirjoitettua kieltä vanhemmina: *couckari* on Nykysuomen sanakirjan mukaan vanha kansankielinen nimitys koukkupäiselle työväliselelle (NS: *koukkari*), ja myös *härkäin* on kansankielinen, monia variantteja murteissa ja useissa lähisukukielissä omaava sana, jonka kantasana ei edes ole täyttä varmuutta (Ruoppila 1960, 98–99; Länsimäki 1987, 7; 146; 195). Myös ainoa deverbaalista *-iAinen*-johdosta, *kijliäinen* (VKS; NS: *kiiliäinen* 'saivartaja, paarmaa muistuttava kärpänen, nautapaarma'), voitaneen jo tarkoitteensa perusteella pitää puhutusta kielestä peräisin olevana. On johdos muodostettu sitten koska tahansa, se on Florinuksella ainoa laatuaan, sillä muut hänen tuotannossaan (*Nomenclaturassa* ja *Kircko-Laissa Ja Ordningissa*) esiintyvät *-iAinen*-johdokset ovat kirjasuomen aikaa vanhempia juhlien nimityksiä tai muita lähisukukielissäkin saman johdinaineksen sisältäviä sanoja (*loppiaispäivä*, *mahanpaniaiset*, *paastolaskiais sunnuntai*, *pääsiäinen*, *tackiainen* 'takiainen').

Suomen deverbaalinen tekijännimenjohdin *-jA* on iältään ikivanha, sillä sen juuret ovat mahdollisesti kantaauralissa asti. *-jA* on yhä kieleemme yleisimpiä johtimia ja hyvin produktiivinen. (Hakulinen 1979, 195–196.) Florinuksella ensimmäisen kerran kirjasuomessa esiintyvät *-jA*-tekijännimet ovat *kehräjä*, *cutoja*, *lacaisia*, *parkitzia*, (*köyden*)*punoja* ja *soutaja*. Näistä kaikki *parkitziaa* lukuun ottamatta on johdettu vanhoista verbeistä, joilla on vastineita vähintään lähisukukielissä asti (ks. esim. Häkkinen 2004b: *kehrätä*, *kutoa*, *lakaista*, *punoa*, *soutaa*). Todennäköistä on, että tällaisista varsin yleisiä toimintoja kuvaavista verbeistä on käytetty myös tekijännimiä huomattavasti kirjasuomen aikaa varhemmin. Ainoastaan ruotsalaispohjainen *parkitzia* (vrt. *Nomenclaturassa* lekseemille annettu ruotsalaisvastine *barckare*) voisi edes mahdollisesti olla Florinuksen vasta 1600-luvulla kirjakielen tarpeisiin muodostama. *Vanhat sanat* -teoksesta selviää, että samasta ruotsalaisesta kantasanaasta on kirjasuomessa esiintynyt jo Agricolalla (1548) tekijän-

nimi *parkkari* 'nahkuri', joka on siis loppuosaa myöten ruotsalaista lainaa. Myös Florinuksen ensiesiintymissä on kaksi *-ri*-loppuista tekijännimeä (*carwari*, *macari*), jotka ovat suoria lainoja ruotsista. Sellaista johdostyyppiä ei Florinukselta peräisin olevissa sanoissa ole, joissa omaperäinen *-ri*-johdin muodostaisi tekijännimen.

Deverbaalisten teonnimien sekä teontuloksen- ja teonkohteennimien ryhmässä esiintyy seitsemällä eri johtimella (*-e*, *-mA*, *-mUs*, *-nA*, *-O*, *-U*, *-Us*) muodostettuja sanoja. Lähinnä teontuloksen- tai teonkohteennimien johtimena esiintyvä *-e* on nykysuomessa erittäin yleinen (Ikola 2001, 87), mutta jo 1800-luvulla se on ollut hyvin suosittu. Johdinaineeksella on muodostettu sanoja myös vanhassa kirjasuomessa. (Häkkinen 1994, 426.) Erityisen suosittulta *-e*-johdin ei kuitenkaan vielä 1600-luvulla vaikuta, sillä *Vanhat sanat* -ensiesiintymäluettelossa 1600-luvulla esiintyviä *-e*-johdoksia on vain muutama (esim. Laurentius Petri 1644: *murre* 'taite, murros') (Jussila 1998: *murre*). Florinuksen ensiesiintymissä *-e*-johdoksia on yksi: *kääanne*. Sana esiintyy alkuperäisessä kontekstissaan *Nomenclaturassa* (1678) monikkomuotoisena: *Tien käändeet eli coucut*.

-mA-johdoksia ensiesiintymäaineistossa on kolme: *kuluma*, *putkenpolttama* ja *syhelmä*. Näistä kaksi viimeksi mainittua on leksikaalistuneita taudintai vaivannimityksiä. Sana *syhelmä* 'kutina, syyhy, ihottuma' (Lönnrot 1860–1880/1958: *syhelmä*) esiintyy hyvin samannäköisenä kirjallisuudessa jo Agricolasta alkaen. Yhdyssanan *putkenpolttama* perusosa tarkoittaa onteloa tai reikää ja määriteosalla *putki* ilmeisesti viitataan *vesiputkeksi* nimitettyyn kasviin eli hyvin myrkylliseen myrkkyykeisoon. Kasvin varren pätkeä on käytetty taikaesineenä, esimerkiksi ammuksena. (Ks. lisää Häkkinen 2005, 5.) *putkenpolttaman* voisi ymmärtää tarkoittavan jonkinlaista syöpymää, mutta *Nomenclaturassa* sanalle annettulla ruotsalaisvastineella *spikböld* viitataan jonkinlaiseen ihotulehdukseen, paiseeseen, äkämään (Ruotsalais-suomalainen sanakirja: *spikböld*). Kolmas ensiesiintymien *-mA*-johdos, *kuluma*, on nykysuomessa edellisten tavoin leksikaalistunut mm. lääketieteelliseen merkitykseen, mutta Florinuksella johdos esiintyy vielä varsinaisena teonnimenä. Leksemin yhteydessä *Vanhat sanat* -teoksessa on merkintä (= *kuluminen*), jonka tarkoituksena lienee erottaa sana muista leksikaalistuneista *-mA*-johdoksista (Jussila 1998: *kuluma*). Silva Kiurun mukaan varsinaisia *-mA*-teonnimiä on kuitenkin pidettävä väistyvänä tyyppinä jo Agricolan kielessä (Kiuru 1988, 173).

-mUs-teonnimienjohdin on Fred Karlssonin mukaan nykysuomessa lievästi produktiivinen, mutta suurin osa johdoksista on leksikaalistuneita (Karlsson 1983, 254). Vanhassa kirjasuomessa *-mUs*-teonnimet ovat erittäin yleisiä ja tyyppi vaikuttaa myös produktiiviselta. Florinuksen ensiesiintymäaineistossa *-mUs*-johdoksia on kaikkiaan 16, mm. *helottelemus* 'iso nauru', *hywää tekemys*, (*maahan*) *caatumus*, *neuwonpitämys*, *ratcaisemus*, *saas-*

tuttamus, seuramus, suostumus, taistelmus, tapahtumus, tekemys ja *wedenheittämys*. Kaikkia ei kuitenkaan liene syytä pitää varsinaisina teonniminä, vaan jo Florinuksen kielessä määrämerkityksiin leksikaalistuneina sanoina. Tämän johdosryhmän edustajat ovat kaikki *suostumus*-sanaa lukuun ottamatta nykysuomen näkökulmasta vanhahtavia. Näissä johdoksissa erityistyylin aiheuttaja on itse johdinaines. Ainoana poikkeuksena tästä voidaan pitää *helotella*-johdoksen kantana olevaa verbiä *helotella* 'nauraa'. Florinuksen 16 *-mUs*-ensiesiintymästä 9 esiintyy Jussilan *Vanhat sanat* -teoksessa varsinaisina hakusanoina ja peräti 7:ään on viitattu toisen, myöhemmin kirjasuomessa esiintyneen, hakusanan yhteydessä (Jussila 1998: *helotella, neuvonpito, ruokkous, taistelu, vedenheitto, yhteenotto*).

Kiuru on tarkastellut vanhan suomen *-mUs*-johdoksia, ja varsinkin niiden taipuminen on osoittautunut mielenkiintoiseksi. Nykysuomen *-mUs*-johdokset taipuvat kaikki samoin: *-mUs* : *-mUkse* : *-mUstA* (esim. *paisumus* : *paisumuksen* : *paisumusta*; *rikkomus* : *rikkomuksen* : *rikkomusta*). Näiden nominatiivissa *-mUs*-loppuisten sanojen vokaalivartalo on siis *-mUkse*-loppuinen ja konsonanttivartalo *-mUst*-loppuinen. Yleinen käytäntö poikkeaa tästä vanhassa kirjasuomessa. Kiurun päätelmä on, että *-mUs*-johdosten taivutusparadigma on 1500- ja 1600-luvuilla ollut tyyppiä *-mUs* : *-mise* : *-mistA*. Näin ollen *-mUs*- ja *-minen*-loppuiset sanat ovat langenneet taivutettaessa yhteen (vrt. *-minen* : *-mise* : *-mistA* ja *-mUs* : *-mise* : *-mistA*). (Kiuru 1988, 133–135; 168–169; 176–177.)

Florinuksella esiintyviä *-mUs*-johdoksia ja niiden taivutusvartaloita tarkastellessani päädyin kuitenkin edellä esitetyistä poikkeavaan tulokseen. Järjestäessäni taulukkoon ne *Kircko-Lain Ja Ordningin -mUs*-nominatiivit, joista esiintyy teoksessa myös sekä vokaali- että konsonanttivartalo, muodostavat johdokset erikoisen *-mUs*: *-mise*: *-mUstA* -sekaparadigman (ks. tark. Nummila 2005, 87–88). Konsonanttivartaloisia taivutusmuotoja ei kuitenkaan esiinny teoksessa kuin kaikkiaan 6 johdoksesta muodostettuina, joten tapausten määrä jää liian pieneksi varsinaisten johtopäätösten tekemiseen. Myös sanojen mahdollinen leksikaalistuminen saattaa vaikuttaa sanan taivutukseen. Florinuksen ensiesiintymissä ei ole ainoatakaan *-minen*-johdosta, mutta vertailun vuoksi mainittakoon, että *Nomenclaturassa* (1678) esiintyy eri verbeistä muodostettuja *-mUs*-johdoksia kaikkiaan 103 ja vastaavasti *-minen*-johdoksia 36. *Kircko-Laissa -mUs*-nominatiiveja on muodostettu 23 verbistä ja *-minen*-nominatiiveja 18:sta (huom. kuitenkin, että vokaalivartaloisia *-mise*-muotoja esiintyy teoksessa peräti 114 kantaverbistä muodostettuna).

Deverbaalinen nomininjohdin *-nA* on nykysuomessa semanttisesti sidonnainen johdin, sillä se esiintyy lähes yksinomaan deskriptiiviverbien yhteydessä (Hakulinen 1979, 199). Näin on myös Florinuksen kielessä. Florinuksen ensi kerran mainitsemat *-nA*-teonnimet ovat kaikki onomatopoeettisia eli

ääntä jäljitteleviä: *calina*, *kininä*, *kirinä*, *crapina*, *myrinä*, *määkinä*, *röhinä* ja *winguna*. Florinus on koonnut onomatopoeettisia sanoja sanakirjansa De Nom. Adjectivis, & c. -ryhmään, mikä lienee osoitus niiden kuvailevasta luonteesta. Florinus antaa näiden *-nA*-johdosten yhteydessä myös toiset suomenkieliset selityssanat: *crapina* / *calina*; *kininä* / *kilinä*; *kirinä* / *kitinä*; *winguna* / *röhinä*. Nykykielenkäyttäjät ei käsittäne näitä synonyymeina esitettyjä sanoja aivan samantyyppistä ääntä kuvaileviksi. Kaikille *-nA*-ensi esiintymien kantaverbeille löytyy vastineita lähisukukielistä (ks. esim. Häkkinen 2004b: *kalista*; *kimeä*; *kireä*; *myreä*; *rapista*; *röhkiä*; *vinkua*). Teonnimet *kirinä*, *crapina* ja *röhinä* edustavat samalla myös kantasansa ensiesiintymistä kirjasuomessa (ikäystiedot Jussila 1998). Vaikka uusia deskriptiivisanoja syntyykin kieleen muita sanoja helpommin (esim. Tuomi 1996, 278), ei näitä liene syytä pitää minään Florinuksen henkilökohtaisina uudismuodosteina.

Vanhalle kirjasuomelle on tyypillistä, että useita eri johtimia käytetään samoissa merkitystehtävissä. Vasta 1800-luvulla, kun kieliopin kirjoituksessa alettiin johtimet nähdä laajan derivaatiosysteemin osina, jouduttiin myös johdinten välisiä suhteita pohtimaan yksityiskohtaisemmin. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi teonnimienjohtimet *-Os* ja *-Us* (*ennustos* – *ennustus*; *opetos* – *opetus*). (Häkkinen 1994, 435.) Florinuksen kieleen tuomissa sanoissa deverbaalisia *-Us*-johdoksia on neljä: *arwoitus* 'arvaus', *paiscaus*, *stawaus* ja *walaistus*, mutta *-Os*-johdoksia ensiesiintymissä ei ole.

1500-luvun kirjasuomessa rinnakkain käytetyistä *-Os*- ja *-Us*-johtimista *-Os* on selvästi yleisempi. Vielä Florinuksenkin aikaisessa kirjallisuudessa *-Os*-johdoksia esiintyy valtaosassa niitä tapauksia, joissa nykysuomessa esiintyisi *-Us*-johdos. Esimerkiksi Kollaniuksen Ruotsin valtakunnan lakien suomennoksissa (1648) ja Erasmus Rotterdamilaisen *Libellus Aureuksen* suomennoksessa eli *Cullaisessa Kiriassa* (1670) *-Os*-johdosten kanssa samoista kantasanoista muodostettuja *-Us*-johdoksia ei juuri esiinny, vaan *-Os* on selvästi vakiintunut tiettyihin vartaloihin. Pitkään kirjakielen esikuvana pidetyssä vuoden 1642 *Bibliassa* taas esiintyy selvästi enemmän *-Us*-johdoksia kuin *-Os*-johdoksia niissä sanoissa, joissa molempien käyttö vanhassa suomessa olisi mahdollista. *Bibliassa* esiintyy *-Os*- ja *-Us*-johdoksia myös jonkin verran rinnakkain: *pahennos* – *pahennus*. Tällaisia *-Os*-johdoksia esiintyy vanhassa kirjasuomessa vielä pitkällä 1700-luvun puolella, vaikka niiden suosio selvästi hiipuikin. Mielenkiintoista on se, kuinka johdonmukaisesti Florinus käyttää *-Us*-johdoksia niissä sanoissa, joissa yleisesti vanhassa kirjasuomessa käytetään vielä *-Os*-johdoksia (*caunistus*, *parannus*, *rangaistus*). Sekä Nomenclaturasta (1678) että Kircko-Laista löytyy kummastakin ainoastaan yksi tapaus, jossa *-Os*-johdinta on käytetty sanassa, jossa nykysuomessa esiintyisi *-Us*. Florinus on mitä ilmeisimmin kiinnittänyt

tietoisesti huomiota näiden johdinten esiintymiseen rinnakkain ja vältellyt *-Os*-johdinta tiettyjen sanojen yhteydessä. (Nummila 2005, 92–93.)

Kuten *-Os*- ja *-Us*-johtimet, myös teonnimienjohtimet *-O* ja *-U* ovat murteissa ja vielä vanhassa kirjasuomessa esiintyneet rinnakkain samoihin varaloihin liitettynä: *makso – maksu; peso – pesu; puro – puru*. Näiden johdinainesten rinnakkainen käyttö on Hakulisen mukaan kuitenkin suhteellisen myöhäisen kehityksen tulosta ja perustuu analogiseen tasoittumiseen. (Hakulinen 1979, 223–224.) Florinuksen ensiesiintymissä deverbaalisella *-O*-johtimella on muodostettu sanat *nijtto* ja *souto*. Näistä jälkimmäisessä käytettäisiin nykysuomessa *-U*-johdinta: *soutu*. Teonnimenä pidettäviä *-U*-johdoksia ensiesiintymissä on yksi, *haucku* 'koiran haukunta', sekä kaksi muuta deverbaalista *-U*-johdosta, *ratzu* ja *silpu*. Molemmille johdoksille löytyy vastineita sekä suomen että karjalanan murteista (ks. esim. SKES: *ratsu; silpu*).

4. Yhdyssanat

Suomen kieltä kuvaavien ensimmäisten kielioppien yhdyssanaesimerkeistä selviää, ettei yhteen kirjoittamista ole pidetty minään yhdyssanan ehdottamana tuntomerkinä. Myös Florinuksella yhdyssanojen merkitseminen on horjuvaa, ja sen arvioiminen, mikä ilmaus olisi tulkittava yhdyssanaksi ja mikä ei, on useissa tapauksissa hyvin hankalaa. Pro gradu -tutkielmani tutkimusaineiston kokoamisen kannalta oli huomattava helpotus, että *Vanhat sanat* -teoksen toimituskunta on joutunut ottamaan asiaan kantaa hyväksyessään tietyn ilmauksen ensiesiintymäluetteloon, sillä teos noteeraa ainoastaan itsenäiset lekseemit (Jussila 1998, 15). Tutkimusaineistossa on adjektiivit mukaan lukien 213 yhdysnomia, joista 140 on kirjoitettu yhteen ja 73 erikseen.

Florinuksen ensiesiintymäaineistossa on 88 nominatiivialkuista ja 79 genetiivialkuista yhdyssubstantiivia. Vaikka yhteen kirjoittaminen on varsin vakiintumatonta, on nominatiivi- ja genetiivialkuisten substantiivien yhteen kirjoittamisessa selvä ero: nominatiivialkuisista Florinus kirjoittaa yhteen 73 ja sanaliitoiksi ainoastaan 15, ja genetiivimääriteosaisista yhdyssubstantiiveista yhteen on kirjoitettu 37 ja erikseen 41. Nominatiivi- ja genetiivialkuisissa yhdyssanoissa on nykysuomessakin se ero, ettei nominatiivissa olevaa substantiiviattribuuttia ole edes mahdollista käyttää sanaliittojen alkuosana, vaan se on kirjoitettava pääsanansa kanssa yhteen (esim. Häkkinen 1990, 146). Verratessa Florinuksen yhdyssubstantiivien määriteosan sijamuotoa nykysuomessa samassa sanassa esiintyvään voi todeta, että vain muutaman sanan kohdalla nykysuomessa valittaisiin toisin: *kirconpäivä, kirconraati* ja

ruumin arcku. Yhdysadjektiivieissa eroja määriteosan sijamuodon valinnassa on enemmän: *wäkewähajuinen*, *hywän ääninen*, *caunin ääninen*, mutta toisaalta myös *corcia ääninen* ja *paha ääninen*. Mahdollisesti sanojen syntaktisella asemalla on merkitystä määriteosan sijamuodon valintaan adjektiivieissa (ks. lisää Nummila 2005, 145–147).

Nominatiivi- ja genetiivialkuisten yhdyssanojen lisäksi Florinuksen ensiesiintymissä voi määriteosana olla myös muussa sijamuodossa oleva sana (*ripillä käywäinen*, *peräncatzoja*), sanan konsonanttivartalo (*pääsiäis wijcko*, *loppiispäiwä*, *suculais waimo*, *tuliskekäle*), erityinen yhdyssanamuoto (*periwica*, *ratzas hewoinen*, *kynäspä*, *kerinpuu*, *leiwinhuone*, *keskiikäinen ’alalıkäinen’*), adjektiivi (*wapamarkinat*, *wapasucu*, *wijnopuolicas*, *pitkämatcainen*, *rancka sade*), partikkeli (*alekirjoitus*, *andex ando*, *poismeno*, *ulosmitaus*, *äckijyrckä*) tai numeraali (*yxiwacaisus*). Suluissa on annettu kaikki kyseisten yhdyssanatyypin edustajat, joten nämä ryhmät ovat suhteellisen pieniä.

Melko paljon Florinuksen ensiesiintymissä on erilaisia ammatinimiä ja muita ihmiseen viittaavia nimityksiä. Kaikkiaan näitä on 24. Monissa sanoissa on selviä lainaelementtejä vastaavista ruotsalaissanoista. Florinuksen ensikerran kirjakielessä mainitsemista yhdyssanoissa on mm. *-ri*-päätteisiä ammatinimiä, *klasimestari*, *stallmestari* ja *sämiskmacari*, jotka ovat kokonaisuudessaan suoria lainoja ruotsista: lekseemien vastineet Nomenclaturassa ovat *glaasmästare*, *stallmästare* ja *sämskmakare*. Florinuksen ensiesiintymien yhdyssanoista omaperäisellä *-ja*-johtimella muodostettuja tekijännimiä ovat *kilwen candaja*, *kirjan tekiä*, *citharan soittaja*, *crunun palwelia*, *köydenpunoja*, *lastenopettaja*, *linjan cutoja*, (*card*)*waununtekiä* ja *wijnan myjä*. Kaikki vastaavat rakenteeltaan toisiaan: perusosana on *-ja*-tekijännimi ja määriteosa on genetiivimuotoinen. Ainoa poikkeus aineistossa on illatiivialkuinen *peräncatzoja*. Kaikissa sanoissa perusosana esiintyy omaperäisestä kantaverbistä muodostettu johdos (Häkkinen 2004b: *myydä*, *oppia*, *palwella*, *punoa*, *soittaa*, *tehdä*). Monet vastaavat osa osalta ruotsalaisvastineitaan: *köydenpunoja* – *reepslagare*, *lastenopettaja* – *barnlärare*.

Genetiivimuotoisen määriteosan sisältävissä ammatinimityksissä ei esiinny koskaan ruotsalaisperäistä *ri*-loppuista perusosaa, eikä nominatiivialkuisten ammatinimien joukossa ole ainoatakaan *-ja*-tekijännimeä. Tällaista tekijännimien muodostusta, jossa genetiivillä ilmaistaan toiminnan objektia, onkin pidettävä suomen kielelle ominaisena. Matti Sadeniemi on huomauttanut yhdyssanojen nominatiivi- ja genetiivialkuisuudesta, että vaikka ruotsin sananmuodostus onkin vaikuttanut suomeen, sen ei voida suoranaisesti todeta vaikuttaneen määriteosan sijamuotoihin. Nominatiivin käyttö suomen yhdyssanoissa on todennäköisesti kuitenkin jonkin verran lisääntynyt ruotsin vaikutuksesta. (Sadeniemi 1942, 199.)

Nykysuomessa jo hieman vanhahtavan oloinen *kumppani* on melko suosittu Florinuksen kieleen tuomien yhdyssanojen perusosana. Florinuksen ensiesiintymiä ovat *Nomenclaturasta* peräisin olevat *huonecumpani* (*then som boor i en stufva medh någon*), *pöytäcumpani* (*then som brukar ett bord och kost medh någon*) ja *shoulucumpani* (*medlärjunge*). Florinuksen antamista ruotsinkielisistä vastineista näkyy, ettei hänellä ole kahden ensin mainitun tapauksen kohdalla ollut antaa vastaavaa tiivistä ruotsinkielistä ilmausta. Suomenkielisen sanan selitykseen on tarvittu peräti 8–9 sanaa. Nämä eivät ole mitään erityistapauksia, sillä *Nomenclaturassa* ensimmäiseksi ilmoitettua latinankielistä hakusanaa saattaa seurata varsin monisanainen ruotsinkielinen selitys, jota sitten seuraa suomen ytimekäs yhdyssana tai johdos. Myös päinvastaisia tapauksia esiintyy, joissa Florinus ei ole löytänyt suomenkielistä yhden sanan ilmausta. Mainittakoon kuitenkin, että Göran Karlsson on tarkastellessaan nyky-suomen ja -ruotsin sananmuodostuskeinojen välisiä eroja todennut saman ilmiön olevan nähtävissä myös nykykieltä koskevassa sanakirjatyössä. Karlssonin mukaan ruotsin kieli tarvitsee vastaavan merkityssisällön ilmaisemiseen keskimäärin 5–6, mutta toisinaan jopa 9–10 sanaa (näistä osa tosin prepositioita), kun suomen kielessä pärjätään luontevalla kolmiosaisella yhdyssanalla. (Karlsson 1976, 297–298.)

Nomenclaturassa esiintyy myös muita jo varhaisemmassa kirjakielessä tavattavia *cumpani*-yhdyssanoja: *juomacumpani*, *matcacumpani* ja *sotacumpani*. Näiden sanojen ruotsalaisvastineina Florinuksella on yhdyssana, jonka perusosana on *broder* 'veli': *dryckesbroder*, *stallbroder* ja *skrijdz bröder* (vrt. edellä Florinuksen varsinaisten ensiesiintymien ruotsinkieliset vastineet). Yhdyssanatyyppi on ollut kirjasuomessa tuttu jo alusta alkaen, sillä edellä mainituista sekä *matcacumpani* että *sotacumpani* ovat esiintyneet jo Agricolan teoksissa. *juomacumpani* ei löydy Jussilan ensiesiintymäluettelosta, mutta se esiintyy ainakin *Cullaisessa Kiriassa* 1670 (s. 175). Vastaavaa latinalaislähtöistä *companio*-sanaa (nykyruotsin *kumpan*, *kompis*) ei esiinny yhdenkään *cumpani*-sanan ruotsalaisvastineessa. Florinuksen kirjakieleen tuomista yhdysammattinimistä mainittakoon vielä *mies*-perusosaiset nimitykset, vaikka ensiesiintymissä niitä on vain kaksi: *heinä mies* ja *laiwanmies*. Yhdyssanatyyppi on nimittäin Florinuksen kielessä aivan erityisen yleinen, sillä jo pelkästään *Nomenclaturasta* (1678) ja *Kircko-Laista* löytyy 45 erilaista *mies*-loppuista ihmisennimitystä. Näistä valtaosa esiintyy jo Agricolan kielessä.

Florinuksen yhdyssubstantiiveissa on ryhmä genetiivialkuisia kasvinnimiä: *hanhenpaju*, *hewon hijricka*, *carhun putki*, *lehmänkieli* ja *nukenlehti*. Sanalla *lehmänkieli* tarkoitetaan kasvia, jonka nimeksi on nykysuomessa lyhentynyt *kielo*. Nykykielen puhujalle vieraampi *nukenlehti* on synonyymi tutulle *piharatamolle* ja *rautalehdelle*, joista viimeksi mainittu on myös Florinuksen ensiesiintymä. Vastaavia kuvallisesti käytettyjä yhdyssanoja on

runsaasti suomalaisissa eläinten ja kasvien nimissä (Vesikansa 1989, 220). Yksikään genetiivialkuisista kasvinnimistä ei ole käännöslaina ainakaan niiden rinnalla *Nomenclaturassa* esitetyistä ruotsalaisvastaineista. Kaikki ovat luonnonvaraisia kasveja, joiden nimitysten on luontevaa olettaakin olevan peräisin kansankielestä. Selvästi käännöslainan oloisia taas ovat ensiesiintymät *punajuuri* ja *sinicaali*, joiden vastineet *Nomenclaturassa* ovat *rödbeta* ja *blååål*. Muita ensiesiintymien osa osalta ruotsin mukaisia yhdyssanoja ovat esimerkiksi *Pää-Asia – HuwudSaken, postihewoinen – posthäst, rindalappu – bröstduuk / bröstlapp, werikiwi – blodsteen ja iloleicki – lustspeel*.

Bahuvriihiksi kutsuttu yhdyssanatyyppi on suosittu useissa indoeurooppalaisissa kielissä (Vesikansa 1989, 251), mutta sanatyyppi on ikivana myös suomessa (Häkkinen 1994, 417). Yhdyssanatyyppi on nykysuomessa arkais-tinen ja sen tilalla käytetään mieluummin *-inen*-johdosta (Ravila 1975, 77), esim. *kiharapää* > *kiharapäinen*, *köyryselkä* > *köyryselkäinen*. *Nomenclaturan* edeltäjässä, tuntemattoman tekijän vuonna 1644 ilmestyneessä sanakirjassa *Variarum Rerum Vocabula Latina*, bahuvriihiyhdyssanoja esiintyy erityisen runsaasti (Häkkinen 1994, 417). Vaikka Florinus on käyttänyt teosta oman sanakirjansa esikuvana (Rapola 1967, 148), ei hän kuitenkaan erityisesti suosi sanatyyppejä omassa teoksessaan. Bahuvriiheja on ensiesiintymis-sä kaksi: *heickopää* ja *hätäräsilmä* (*hätärä* nim. silmistä 'tihruinen, huono') (VKS: *hätäräsilmä*). Kaikkiaan *Nomenclaturassa* on kymmenisen bahuvriihina pidettävää lekseemiä. Alun perin bahuvriihiyhdyssanojen käyttö on ollut adjektiivista. Florinuksen aikalaisteoksen, *Cullaisen Kirian* (1670), yhdyssanoja tarkastellut Kaisa Paatela on tehnyt bahuvriiheista sen huomion, että niiden syntaktinen funktio on kyseisessä teoksessa aina substantiivin (Paatela 1970, 33). Sanatyyppin substantiivisesta käytöstä ei Florinuksen kielessä voi juuri tehdä päätelmiä, koska ne ovat *Nomenclaturasta* peräisin olevina ilman todellista kielenkäyttökontekstia. Bahuvriiheja ei tosin esitetä sanakirjan adjektiivien kategoriassa.

Edellä on mainittu esimerkkeinä sekä kansankieleen kuuluvia sanoja että selvästi myöhemmän yhteiskunnan tuotteita. Varsinkin *Kircko-Laista Ja Ordningista* on peräisin runsaasti uutta sanastoa hallinnon ja kirkon aihepiireistä: *hopia marcka, catumus psalmi, kirconraati, lagmannin oikeus, PerindöOikeus, Duomio-Capitulum, Duomio-Prowasti, waiwaisten tupa* jne. Florinuksen omaperäisten sananmuodostuskeinojen tarkastelua varten kootussa tutkimusaineistossa ei ole mukana Florinuksen varsinaisia vierassanoja, mutta kaikkiaan niitä on hänen kirjasuomeen tuomansa sanaston joukossa paljon (esim. *debet, dispositio, disputaatio, graduxen*). Merkittävänä Florinuksen vierassanojen runsauteen vaikuttavana tekijänä Anu Degerman-Karjalainen pitää sitä kohderyhmää, jolle kirkkolaki on kirjoitettu: ruotsinkielinen alku-peräisteos *Kyrkio-Lag Och Ordning* ja sen suomennos oli tarkoitettu papiston käyttöön. Papisto oli tottunut vieraisiin kieliin, ja uskonnollisen ja hal-

linnollisen elämän keskeisiksi käsitteiksi oli usein vakiintunut latinan- tai ruotsinkielinen ilmaus. Vierassanojen viljelyssä ei siis ole kysymys siitä, ettei Florinus olisi tuntenut jonkin sanan suomenkielistä vastinetta, vaan vierassanan valitseminen on tietoista ja selittyy kontekstin perusteella. Tästä annettakoon esimerkkinä jo Sorolaisen *Postillassa* 1621 esiintyvä *järjestys*, josta Florinus käyttää ruotsinkielisen esikuvan mukaista sanaa *Ordningi*. (Ks. lisää Degerman-Karjalainen 2001, 29–38.) Sama ymmärrettävyyden säilyttämisen ajatus sisältyy myös käänöslainojen muodostamiseen.

5. Päätelmät

Florinuksen ensiesiintymäaineisto koostuu 22 johdinaineksella muodostetuista substantiivijohdoksista, joista 11 on denominaalisia ja 11 deverbaalisia. Kaikkiaan aineistossa on 98 Florinuksen ensi kerran kirjasuomessa mainitsemää johdosta. Denominaalisista johdostyypeistä suurinta osaa edustaa vain yksi sana. Produktiivisina Florinuksen kielessä voidaan pitää nykysuomessakin yksinomaista ominaisuudennimenjohdinta *-(U)Us*, deminutiivista *-inen*-johdinta ja *-(i)stO*-kollektiivijohdinta. Oletus, että Florinus saattoi muodostaa itse *-inen*- ja *-(i)stO*-johdoksia, perustuu kuitenkin siihen, ettei toisinkaan voida osoittaa. Kaikkia muita ensiesiintymien denominaalisia yksinäissubstantiiveja, eli *-kka-*, *-re-*, *-U-*, *-lAinen-*, *-(U)ri-*, *-iO-* ja *-lO*-johdoksia, voidaan mitä todennäköisimmin pitää vanhoina kansankielisinä sanoina, jotka Florinus on ainoastaan saattanut kirjoitettuun kieleen (esim. *hijricka*, *huhmari*, *mustalainen*, *siucku*, *suppilo*, *tuhnio*). Lähes kaikista näistä esiintyy useita variantteja murteissa.

Florinuksen ensiesiintymien deverbaaliset substantiivit voidaan jakaa teonimiin ja muihin. Nämä muut deverbaaliset johdokset käsittävät yhden omaperäisen *-ri*-johdoksen (*couckari*), yhden *-iAinen*-johdoksen (*kijliäinen*), yhden *-in*-johdoksen (*härkäin*) ja *-jA*-tekijännimet (*kehräjä*, *cutoja*, *lacaisia*, *parkitzia*, (*köyden*)*punoja* ja *soutaja*). Kolmella ensiksi mainitulla johtimella muodostetut lekseemit osoittautuivat kansankielestä peräisin oleviksi. Kaikki Florinuksella ensi kerran esiintyvät *-jA*-tekijännimet, *parkitziaa* lukuun ottamatta, on johdettu vanhoista verbeistä, joilla on vastineita vähintään lähisukukielissä. Todennäköistä on, että vanhoista suomenkielisistä perusverbeistä johdetut tekijännimet on muodostettu jo kauan ennen kirjasuomen aikaa ja ainoastaan alun perin ruotsalaisesta lainaverbistä (*barckare*) muodostettu *parkitzia* voisi edes mahdollisesti olla Florinuksen uudismuodoste.

Florinuksen ensiesiintymissä on teon-, teontuloksen- ja teonkohteenimiä muodostettu seitsemällä johtimella (*-e*, *-mA*, *-mUs*, *-nA*, *-O*, *-U* ja *-Us*). Nykysuomessa johdinaines *-e* on yleinen, mutta vanhassa kirjasuomessa sillä

muodostettuja sanoja ei vaikuttaisi vielä olevan montaa. Florinuksen ensiesiintymissä niitä on yksi: *käänne*. *-mA*-johdoksia ei ole syytä pitää produktiivisen johtoprosessin tuloksina enää Florinuksen kielessä. *-mUs*-johdoksia ensiesiintymissä on 15, mikä on tutkimusaineiston toiseksi suurin johdosryhmä. Joukossa on varsinaisten teonnimien lisäksi määrämerekitykseen leksikaalistuneita sanoja. Ensiesiintymien *-mUs*-teonnimet vaikuttavat nykysuomen kannalta suureksi osaksi vanhahtavilta, mikä johtuu nimenomaan johdinaineksen omaamasta tyyliväristä. Nykysuomessa näitä teonnimiä vastaa useimmiten *-minen*-johdos. *-mUs*-johdosten taiputus elää muutoskautta vanhan kirjasuomen aikana, mistä johtuva vakiintumattomuus näkyy myös Florinuksen kielessä. Florinuksen ensiesiintymissä on kahdeksan *-nA*-teonnimeä (esim. *krapina*, *winguna*), joiden kaikkien kantasanana on deskriptiiviverbi. Johdin on myös nykysuomessa selvästi semanttisesti sidonnainen. Florinuksen teosten *-Us*-johdoksissa mielenkiintoista on se, että Florinus käyttää *-Us*-johdinta lähes poikkeuksetta nykysuomen käytännön mukaisesti niissä sanoissa, joissa 1500- ja 1600-lukujen kirjasuomessa on yleistä käyttää *-Os*-johdinta (*caunistus*, *parannus*, *rangaistus*).

Florinuksen ensiesiintymissä on 194 yhdyssubstantiivia, joista suurimmassa osassa on joko nominatiivi- tai genetiivimuotoinen määriteosa. Vain kahdessa sanassa, *ripillä käyväinen* ja *peräncatzoja* (ill.), määriteosa on josain muussa sijamuodossa. Ensiesiintymissä yhdyssubstantiivin määriteosana voi esiintyä myös ns. erityinen yhdyssanamuoto (*periwica*, *leiwihuone*, *ratzas hewoinen*), jotka ovat kaikki tunnettuja myös Florinusta varhaisemmassa kirjasuomessa. Ensiesiintymissä on myös adjektiivi- ja partikkelialkuisia yhdyssubstantiiveja (*wapamarkinat*, *wijnopuolicas*; *alekirjoitus*, *ulosmittaus*) sekä yksi numeraalialkuinen (*yxiwacaisus*). Florinuksen kirjakieleen tuomassa sanastossa on lisäksi kaksi bahuvriihiyhdyssanaa (*heickopää*, *hätä-räsilmä*). Vaikka Florinuksella on vakiintumattomuutta yhteen ja erilleen kirjoituksessa sekä muissa yhdyssanojen merkintätavoissa, ei määriteosan muoto eroa kuin muutamassa poikkeustapauksessa nykysuomen käytännöstä.

Ensiesiintymäaineiston yhdyssanoissa on selvästi vanhoja kansankielisiä sanoja, mutta myös huomattavasti uudempaa sanastoa. Kirjasuomen aikaa varhaisempina muodosteina voidaan pitää esimerkiksi luonnonkasvien nimityksiä (*hanhenpaju*, *hewon hijricka*, *carhun putki*, *lehmänkieli*, *nukenlehti*) tai juhlapäiviin, eläimiin ja tauteihin liittyviä nimityksiä (*cantauswijcko*, *nukenlehti*, *majanhaus*, *sydäntauti* jne.). Florinuksen kirjoitettuun kieleen tuomissa yhdyssubstantiiveissa on runsaasti sellaista sanastoa, jota ei perinteisessä agraariyhteiskunnassa ole tarvittu. Edellä mainittuja myöhemmän aikakauden tuotteina voidaan pitää esimerkiksi sellaisia yhdyssubstantiiveja kuin *citharan soittaja*, *kirconraati*, *scoulucumpani*, *Duomo-Capitulum* ja *Duomo-Prowasti*. Käännöslainoilta vaikuttavia lekseemejä esiintyy kaikki-

aan melko runsaasti: *iloleicki, culdafäri, leickipuhe, punajuuri, sinicaali, werikiwi* jne. Varsinkin näiden joukossa on todennäköisesti myös Florinuk- sen henkilökohtaisen käännöstyön tuotteina syntyneitä sanoja.

Kompleksisten sanojen ikääminen ei ole yksinkertaista, jos kaikki raken- neosat ovat itsenäisinä elementteinä hyvin vanhoja ja mahdollisesti koska tahansa yhdistettyjä. Florinuksen sananmuodostusta tarkastellessa tiedoksi sanan iästä riitti periaatteessa se, voitiinko sanan olettaa olevan vasta kirja- suomen aikana muodostettu. Yhdysubstantiivien iän määrittäminen raken- teen perusteella osoittautui johdosten ikäämistä hankalammaksi, sillä läpinä- kyvissä ja yksinkertaisissa yhdysnomineissa ei välttämättä ole mitään ikää paljastavia elementtejä. Yhdysanojen iästä kertovat ennen kaikkea niiden merkitykset. Kaikkiaan voidaan todeta kompleksisten sanojen läpinäkyvyy- den, läpinäkymättömyyden, merkityksen, rakennusaineksista käytettävissä olevien etymologisten tietojen, johdostyyppin yleisyyden Florinuksen kielen- käytössä, vertailun muuhun saman ajan kielenkäyttöön ja ensiesiintymätie- toihiin antavan paljon tietoa sanatyyppin produktiivisuudesta 1600-luvun kir- jasuomen sananmuodostuksessa.

Johtaminen ja yhdistäminen ovat kumpikin nykysuomessa produktiivisia sananmuodostuskeinoja, mutta niiden funktio on usein varsin erilainen. Näin on myös vanhassa kirjasuomessa ja Henrik Florinuksen kielessä. Johtaminen on Florinuksella syntaktinen sananmuodostuskeino, jolla jo olemassa olevas- ta sanasta muodostetaan kielenkäyttötilanteessa kontekstin vaatima muoto. Yleistäen voidaan todeta, ettei Florinus muodosta itse uusia konkreettisar- koitteisia substantiivijohdoksia, vaan johtamisen tärkein funktio on toimia sanaluokan muuttajana. Kuten ajan puhdaskielisyyttä ja uskollista kääntä- mistä edellyttävään ilmapiiriin sopii, ei Florinusta voida pitää varsinaisena täysin uusien sanojen sepittäjänä. Ainakin ilmausta tulee tarkentaa siten, että hän mahdollisesti muodosti uusia sanoja kieleen, mutta teki sen muodosta- malla uusia yhdysanoja. Näiden sanojen joukossa on suhteellisen paljon ruotsin mallin mukaisia käännöslainoja. Tällainen sananmuodostus palveli myös lukijakuntaa, jolle ruotsinkieliset vastineet olivat yleensä entuudestaan tuttuja. Näin säilyi uusista nimityksistä huolimatta sanojen ja tekstin ymmär- rettävyys, mikä on kaiken kielenkäytön ensisijainen edellytys ja päämäärä.

LÄHTEET

Biblia, Se on Coco Pyhä Ramattu Suomexi. Turusa 1685.

Confessio Fidei, Se on: Sen Christillisen Uscon Tunnustus 1693/1993. Turusa. Näköispainos: *Confessio Fidei*. Suomen luterilaisuuden ensimmäinen tunnustuskirja. Toimittanut ja selityksillä varustanut MARTTI PARVIO. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toi- mituksia 162, Helsinki.

- DEGERMAN-KARJALAINEN, ANU 2001: *Henrik Florinuksen Kirkkolain vierassanat*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. Sähköinen versio saatavissa: <http://kirjasto.jyu.fi/showtext.php?lang=fin&keyword=kokoelmat.22.11.2006>.
- FLORINUS, HENRIK 1678/1976: *Nomenclatura Rerum brevissima, Latino-Sveco-Finonica*. Aboae. Näköispainos. SKS, Jyväskylä.
- 1683: *Nomenclatura Rerum brevissima, Latino-Sveco-Finonica*. Toinen ja lisätty painos. Aboae.
- 1702/1987: *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut*. Turusa. Näköispainos: *Henrik Florinus, Sananlaskut*. SKST 459, Jyväskylä.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1985: *Suomen kielen sanaston historiallista taustaa*. Fennistica 7. Åbo Akademi. Finska institutionen, Åbo.
- 1990: *Mistä sanat tulevat?* Suomalaista etymologiaa. Tietolipas 117. SKS, Helsinki.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- 2004a: *Linnun nimi*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Hämeenlinna.
- 2004b: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.
- 2005: Vanhat suomalaiset taudinimet. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 9/2005. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. Sähköinen versio saatavissa: <http://www.duodecim.fi/aikakauskirja>. 3.6.2005.
- IKOLA, OSMO 2001: *Nykysuomen opas*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turku.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda”. Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä*.
- JUSSILA, RAIMO 1986: Tattarista romaaniksi. MAIJA LÄNSIMÄKI (toim.): *Sanalla sanoen. Pakinoita suomen kielestä*. WSOY, Juva.
- 1998: *Vanhatsanat*. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä. SKST 696 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101, Helsinki.
- 2000: Vanhan kirjasuomen sanaston kasvu. MATTI PUNTTILA ym. (toim.): *Piipakielestä kirjakieleksi*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki 2000.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- KARLSSON, GÖRAN 1976: Suomen sananmuodostuskeinot pienen kontrastiivisen tarkastelun valossa. *Virittäjä*, s. 294–298.
- Kircko-Laki Ja Ordningi* 1688/1986. Turusa. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta. LAHJA-IRENE HELLEMÄÄ ym. (toim.). SKST 444. WSOY, Helsinki.
- KIURU, SILVA 1988: Agricolan teonimijohdosten erikoispiirteitä. ESKO KOIVUSALO (toim.): *Mikael Agricolan kieli*. Tietolipas 112. SKS, Helsinki 1988.
- 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamatut. *Virittäjä*, 51–68.
- Kyrkio-Lag Och Ordning*. Stockholm 1687.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1987: *Suomen verbikantaiset in : ime-johdokset*. SKS, Helsinki.
- LÖNNROT, ELIAS 1866–1880/1958: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I–II*. Kolmas, Manul-menetelmällä jäljennetty painos. WSOY, Porvoo.
- NIEMIKORPI, ANTERO 1996: *Florinuksen Nomenclatura ja Lizeliuksen vanha kirkkoraamattu*. Kaksi vanhan kirjasuomen merkkiteosta nykykielen peilissä. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 8. Vaasa.
- NIRVI, R. E. 1952: *Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta*. Suomi 106:1. SKS, Helsinki.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* 1–6. Neljästoista painos. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva, 1996.
- NUMMILA, KIRSI-MARIA 2005: Nomininmuodostuskeinot Henri Florinuksen sanaston ensiesiintymissä 1678–1693. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAATELA, KAISA 1970: *Yhdys-sanat Erasmus Rotterdamilaisen ”Cullaisen Kirian” suomennoksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- PAJULA, PAAVO 1960: *Suomen lakikielen historia pääpiirteittäin*. WSOY, Porvoo–Helsinki.

- PARVIO, MARTTI 1986: Vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä vuoden 1686 karoliiniseen kirkkolaikiin. Jälkisanat teoksen *Kircko-Laki Ja Ordningi* näköispainokseen.
- 1993: *Confessio Fidein* näköispainos 1993 sisältää teoksen toimittajan Martti Parvion laatiman katsauksen siihenastiseen tunnustuksenmuodostukseen Ruotsi–Suomen kirkossa sekä tutkielman Florinuksen käännöksen lähdepohjasta.
- RAPOLA, MARTTI 1929: Henrik Florinus. Elämäkerran ääri viivoja. *Varsinais-Suomen maakuntakirja*, s. 36–76. Varsinais-Suomen maakuntaliitto, Turku.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKS, Helsinki.
- 1967: *Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana*. Tietolipas 49. SKS, Helsinki.
- RAVILA, PAAVO 1975: *Johdatus kielihistoriaan*. Neljäs painos. Tietolipas 3. SKS, Forssa.
- RUOPPILA, VEIKKO 1960: Hierimen nimitykset suomen murteissa. *Virittäjä*, 95–100.
- Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. KNUT CANNELIN (toim.). 17. painos. WSOY, Porvoo–Helsinki 1940.
- SADENIEMI, MATTI 1942: Oikeakielisyyttä. Nominatiivi – genetiivi? *Virittäjä*, 197–201. *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII 1955–1978*. Suomalais-ugrilainen Seura. Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
- TUOMI, TUOMO 1996: Viime vuosikymmenten uudissanaja. SEIJA AALTO ym. (toim.): *Kielestä kiinni*. Tietolipas 113. Kolmas painos. SKS, Helsinki.
- VAITTINEN, TANJA 2001: *Vanhain kirjasuomen yhdysverbit*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2003: *Vanhain kirjasuomen yhdysverbit*. *Sananjalka* 45.
- VESIKANSA, JOUKO 1989: Yhdyssanat. JOUKO VESIKANSA (toim.): *Nyky-suomen sanavarat*. WSOY. Porvoo–Helsinki–Juva 1989.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VKS = *Vanhain kirjasuomen sanakirja*. 1. osa 1985, 2. osa (J–K) 1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki.

KIRSI-MARIA NUMMILA: *Some observations on substantive-formation in the language of Henrik Florinus from the period 1678–1693*

In the era of Old Literary Finnish (c. 1540–1810), only a few literary works were published annually. In such a situation the significance of a single writer's work or even of a single example of a writer's work might be substantial enough for the development of the literary language. One of the most prominent developers and users of the literary language in the era of Old Literary Finnish was Henrik Florinus (c. 1633–1705), the vicar of Paimio. During his life he introduced more new vocabulary to the literary language than anyone else. Florinus wrote, among other works, a third dictionary that included examples of the Finnish language and was called *Nomenclatura Rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica*. He also translated into Finnish the second edition of the Bible (1685), the Church Code of the Swedish Empire called *Kircko-Laki Ja Ordningi* (1688) and the Lutheran Confessions of Faith, *Confessio Fidei* (1693). Florinus is also known for the first collection of Finnish folklore, *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloi-set Sananlascut* (1702).

The Finnish Literary Language had barely reached the age of 150 in Florinus' lifetime. The literary tradition was thus still relatively young and the amount of printed literature was altogether very small. Since no complete lexicon was available, new vocabulary had to be formed and loaned when necessary. Generally speaking, it can be said that every piece of literature that was published before the end of the 17th century contained vocabulary that had never before appeared in the literary language. Customarily new words were drawn from the old spoken language, for example the names of plants, animals, tools and diseases (*hijricka, härkäin, couckari, nukenlehti, rautalehti, majanhauus, putkenpolttama, sydäntauti*), words that were not needed in the old literary Finnish literature, due to its narrow range of subjects. The representatives of a brand-new vocabulary were mostly words that were related to social life and that were not part of traditional spoken language.

Because Florinus in his work introduced a remarkable amount of new vocabulary into the literary language, it is interesting to examine what kinds of original techniques for word-forma-

tion he used when creating vocabulary. In this article, I will discuss the substantives that were formed by compounding or derivation and that were first introduced into the literary language in Florinus' work. My research material is based on Raimo Jussila's book *Vanhat sanat, vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä* (1998), and consists of 98 derivatives and 194 compound words. It is essential for examining Florinus' techniques of word-formation to detect those words can be regarded as having originally been formed in the 17th century, and those words, on the other hand, which are likely to have stemmed from the spoken language and which, therefore, are likely to be considerably older.

Although both compounding and derivation are considered productive techniques for word-formation in the Finnish language, their functions are often quite different. This is also the case with Florinus' language. For Florinus, derivation is mostly syntactical, word-formation defined by its context. The important function of derivation is to operate as the "transformer" of a part of speech (*andamattomus, anneliaisuus, caatumus, kiminä, kirinä, kirisewä, paha ääninen*). Derivation is not used to name new concrete objects. Instead, new names for new objects are formed through compounding. Compounding is an effortless way to create words that are easy to understand. What increases the comprehensibility of compounds that are new and that denote new objects is that for the most part they resemble and include elements of familiar and common Swedish words; familiar at least to the educated part of the population. The new words include several so-called loan translations.